

۱۸۹- شکل - مراغه - برج کبود (گوی برج) از روی عکس مؤلف.

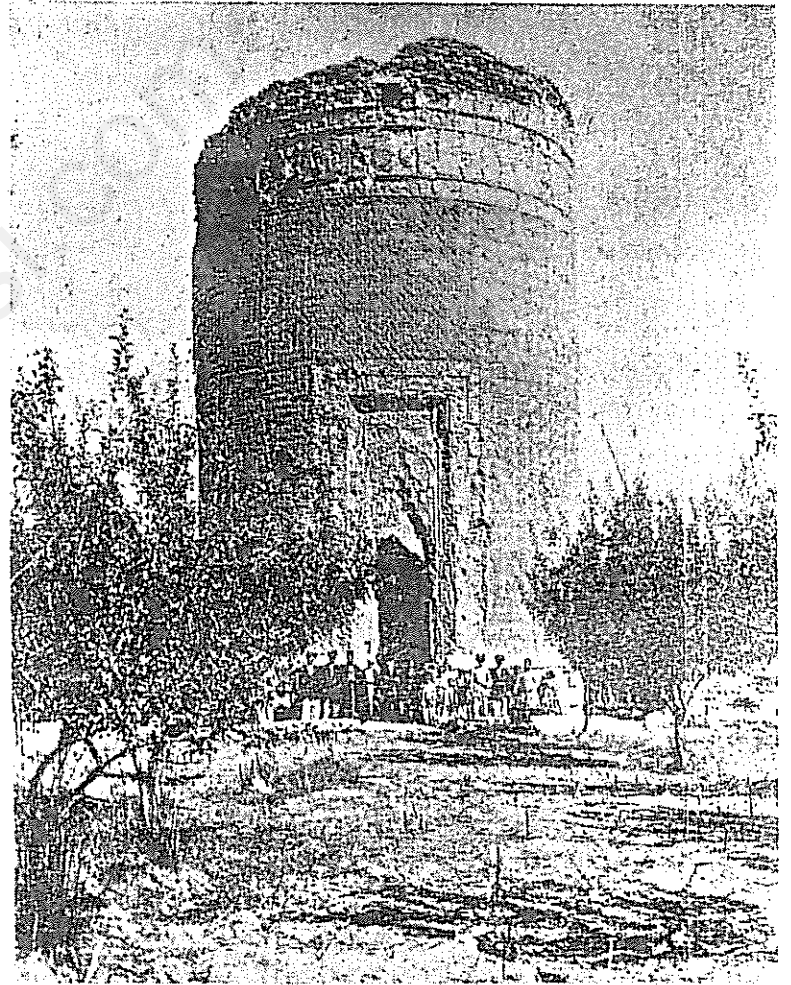
اردبیل چندبار بتوسط تاتارها اشغال و غارت شده است؛ در آن زمان شهری بس مهم بوده است. اردبیل هیچ زمان از ویرانه‌های خور قد برنیاراست و رقتی که جادهٔ خوبی یا يك راه آهنی تبریز را به جلفا متصل کند، این شهر برای همیشه از شکوه گذشته ساقط خواهد گردید.

اما اگر اردبیل از نظر شهر بودن چندان لطفی ندارد، از نقطهٔ نظر بناها فوق العاده عجیب و جالب است. در آنجاست که شیخ صفی‌الدین و اخلاف او مستقر بوده‌اند. مقبرهٔ آنها یکی از اماکن و پناهگاه‌های مصون از تعرض، و جاتیکه هیچ گنهکاری را هر قدر هم که جرمش بزرگ باشد از آن نمی‌توان بیرون کشید می‌باشد. این رسم بست نشینی، که در عهد قدیم بسیار زیاد بود هنوز هم در تمام ایران رایج است: بعضی مساجد، اصطبل‌های شاهی، یا شاهزاده‌های خوبی، مصون از تعرض اند؛ در مورد توپها نیز وضع بهمین منوال است. باین معنی که هر کس بآن پناه برد نمیتوان بوی دست زد. من بارها شاهد این

عملیات خرافی بوده‌ام ولی روز بروز آنها از بین می‌روند .

مقابر صفویه هنوز بناهایی قابل تحسین‌اند، هر چند که بسیار ضایع شده‌اند .
توصیف آنها فعلایی فائده خواهد بود، بسیار سودمندتر است که بتوصیفی که اگرانی لو برن
Corneil Lebrun در حدود دو سال پیش از آنها نموده است، مراجعه گردد .

« این مقابر نزدیک میدان‌اند، جایی است نسبتاً پروسعت . مدخل آن بزرگ
و با معماری زیبا، بالای آن هلالی و طاق زده، سنگهای آن بر رنگهای مختلف نقاشی
شده‌اند، شخص از یک در چوبی بیک راهرو بزرگ زیبا وارد می‌شود، در بالای دیوارها
طاقچه‌های چندی دیده میشود که بطور عجیبی برنگ آبی، سبز، زرد، سفید نقاشی
شده‌اند، و در بالای این راهرو یک در دومی پوشیده از نقره است که از آن جا وارد
ساختمانی عالی می‌شوند، در سمت چپ آن سالن بزرگی است از یک گنبد بدون هیچ
ستونی برای نگاهداری آن شبیه به گنبد رتوند Rotonde در رم، لیکن کوچکتر .
این سالن که در مقابل کتابخانه و محرابی است مفروش از قالی است؛ و در سمت
چپ روبروی مدخل ساختمان با شیشه کارهای مهمی برپا شده است؛ از آنجا از در
نقره کاری شده دیگری عبور می‌کنید و بیک حیاط تقریباً مربع که دیوارهای آن در
هر طرف سه طاقچه برنگهای آبی و بسیاری رنگهای دیگر بگلها و شاخ و برگها قلمکاری
و نقاشی شده‌اند وارد می‌گردیم . در سمت راست، چند ضریح با تابوت‌های سنگی
(مرقد) برآمده‌ایکه مزین‌ترین آنها متعلق بشخصیت مهمتر است می‌باشد و مابقی
در سمت چپ بوسیله دیوارهای کوچک از هم جدا شده‌اند، میگویند که در مقابل دیوار
خود صفی خاکستر بسیاری از شاهزادگان خاندان سلطنتی مدفون است . این حیاط
ساختمانی دارد که با سه پله خاکی برآمده و طاقهای آن بشکل گنبد می‌باشند . آنها
از جلو بتوسط یک نرده چوبی مسدود می‌شوند؛ در گوشه‌ای ازین حیاط در بزرگی
با دو لنگه و یک نرده پوشیده از نقره ضخیم میباشد . برای دخول باینجا باید کفش‌ها
را از پای در آورد و درگاه را که از مرمر سفید است دستمالی نکرد . ساختمانهای

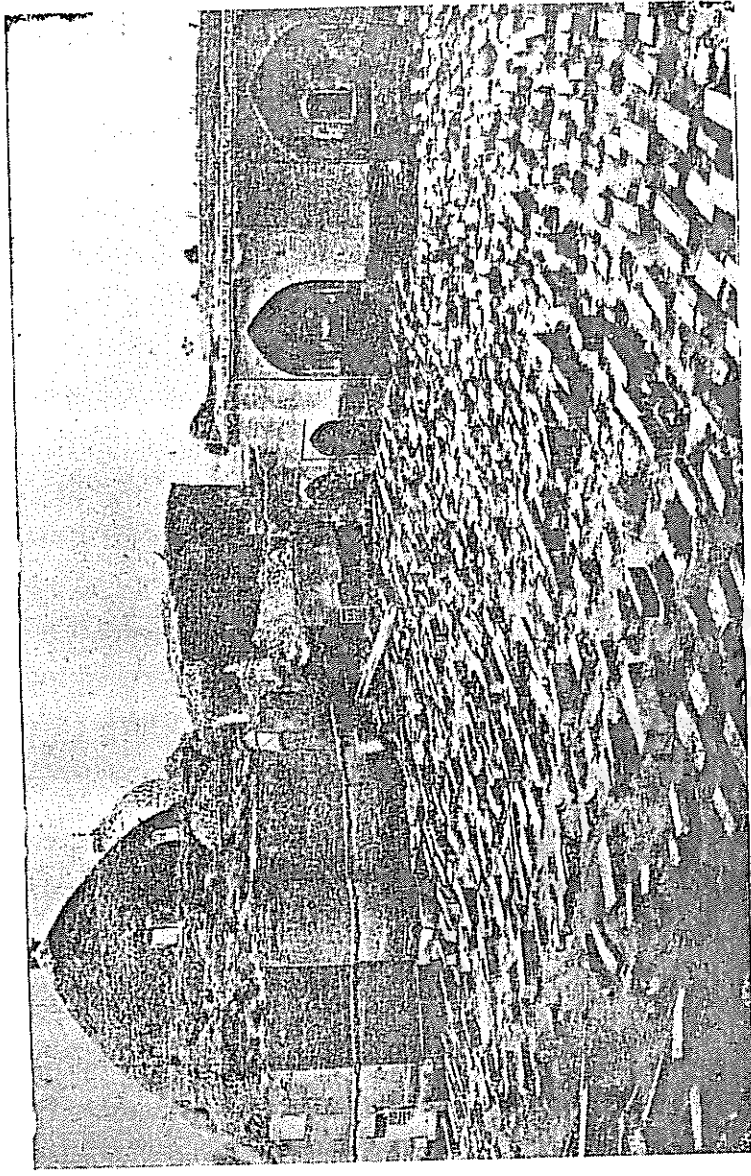

ص ۴۰۱

خیابان نزدیک اردبیل، مقبره سلطان حیدر

تیموریان

متشابه دیگری در اینجا وجود دارد که مدخل آن با حصیر و بوریا مفروش است . بعد از آنکه شخص ازین در عبور کرد ، وارد يك مكان كوچك مسقف بشکل نیمه گنبد می گردد . از آنجا بتوسط دری مزین به نرده ای از طلا و نقره مطالا بساختمانی زیبا و عالی می روند پراز شمعدان و چراغهای طلا و نقره ای که بهضامحیطی برابر ۱۶۸۸ متر دارند و بقدری زیادند که نمیتوان شمرد ، کف اتاق مفروش ازقالی بوده ، در هر طرف نیمکت های كوچك چوبی تاشو ، که بر روی آنها کتابهای زیادی وجود داشته است . این مكان ۵۲ پا طول ، ۲۴ پا عرض دارد . ضریح صفی ، در انتهای ساختمان با سه پله بر آمده است . چراغی که بالای آن آویزان است از طلای خالص ، ضخیم است و بزرگترین آنهاست . آن طرف تر نرده ای دیده می شود که نیز از طلای ضخیم است ، نرده در بیرون از مثلثی سر در عمارت که در حدود شش پا و ۹ شست (۰/۲۷ متر) عرض و نه پا و ده شست بلندی دارد ، يك ردیف بر آمده و گرد و بضخامت يك شست است . این در دو لنگه دارد که شخص از آن وارد محراب كوچك گردی میشود که در میان آن مقبره زیبای صفی ، از مرمر ، پوشیده با روپوش زربفت از طلای عالی و هر گوشه مزین بيك گلدان ساخته شده از طلا میباشد . این محراب پراز گلدانهای نقره است که در میان آنها طلا هم یافت میشود . این مقبره نه پا طول ، چهار پا عرض و سه پا ارتفاع دارد . در جلو دو مقبره دیگر هست که یکی قبر يك بچه است ، در عقب سه تاي دیگر که جمعاً میشود پنج و جمله فرزندان صفی : شاه صدر الدین و يك پسر صفی و شاه جنید و يك پسر صدر الدین موسوم به سلطان حیدر که بتوسط ترکها پوست کنده شده و پسر دیگر جنید و شاه حیدر می باشد . هر شب چراغهای مجاور این مقابر و دو شمع بزرگ را که درین شمعدانهای طلای ضخیم نهاده شده اند روشن می کنند . بالای مقبره گنبد كوچك طلائی است و در کنار آن گنبد دیگری مفروش بسنگهای براق صیقلی برنك سبز و آبی وجود دارد .

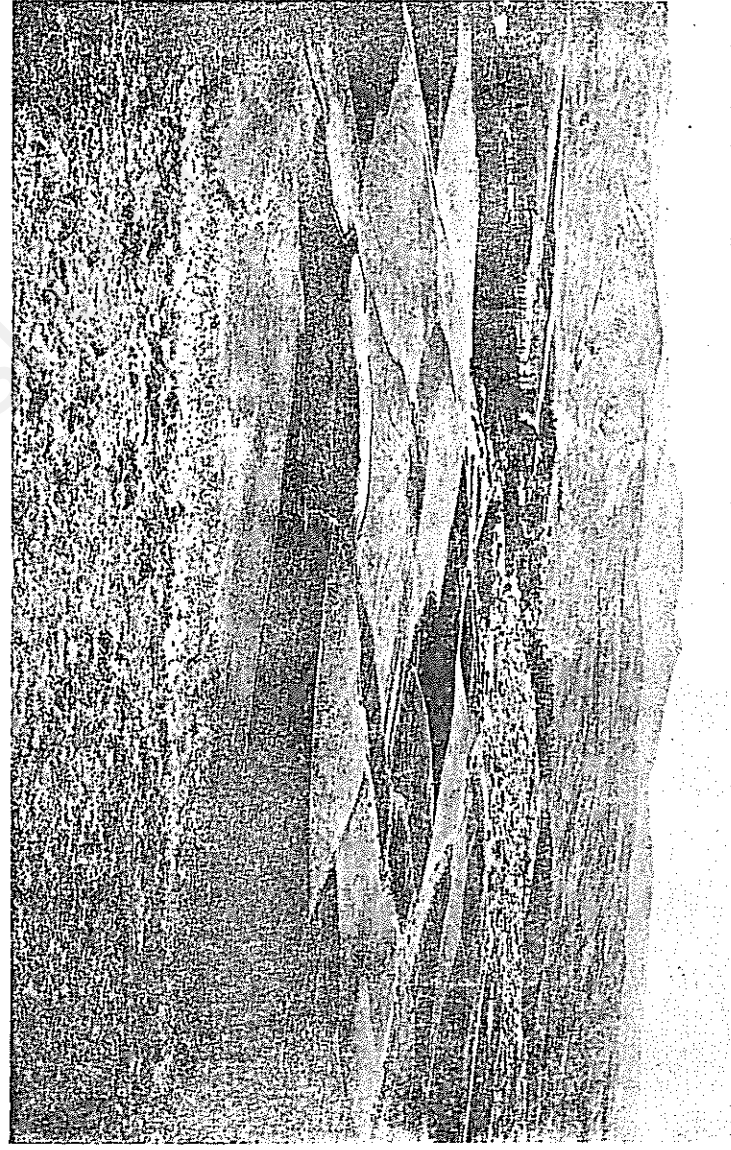

۴۰۲ ص تصویر ۳۸ اردبیل : مسجد متول ساخته شده در سال ۴۰۸ هجری (۱۰۱۷ میلادی) و قبرستان مسلمین

ص ۴۰۳

تصویر ۳۹

۴۰۳ ص

این نرونها سابقاً وجود نداشته، بعلاوه صفویه مانده‌میه پیشوایان مذهبی ایران از خزان خود بی بهره و عاری بوده‌اند، من حتی اقرار می‌کنم که ابنیه مذهبی و خصوصی زمان ما آنقدر فقیر و حقیراند که امروز بسختی باور می‌شود که تنها چند قرن قبل در ایران چنین تزینی بنمایش گذاشته شده است.

هر چند هم که ابنیه ضایع باشند از نقطه نظر معماری فوائد کمی ندارند؛ تزئین رنگارنگ قسمتهای مختلف بناها حکایت از ذوقی بکمال، و غنائی ناشنیده و بینظیری از رنگها می‌کند. میناها بدرجه‌ای از جالب توجهی از لحاظ خالص بودن میباشند. آبیهای کبالتی (زرنیخی) علی‌الخصوص توجه را جلب می‌کنند.

سابقاً يك کتابخانه فوق‌العاده غنی در مسجد مقبره وجود داشته؛ این کتابخانه بتوسط پاسکویچ Paskewitch به سن پترزبورغ برده شده است.

اهر یا اهر بیچ شهر کوچکی است، با پنجهزار سکنه و حاکم نشین سیاسی قرا داغ (ارتفاع ۱۴۲۰ متر) میباشد. اهر مشرف بر درختانه ایست که نام او را دارد و شعبه قراسوست، این شهر بوسیله کوهها از بادها مصون است.

گذشته قدیم آن بنظر خیلی دور میرسد، لیکن جز ویرانه‌های مربوط بداخل عهد مسلمانان در آنجا وجود ندارد. بنای قابل توجه این منطقه مقبره شیخ شهاب الدین است. همچنین اندیشه‌های عمده آذر بایجان. معهدان باید میانه که مسجد سید اسمعیل و ساس خطرناکی که در آنجا دیده میشود او را شهره کرده، فراموش نمود؛

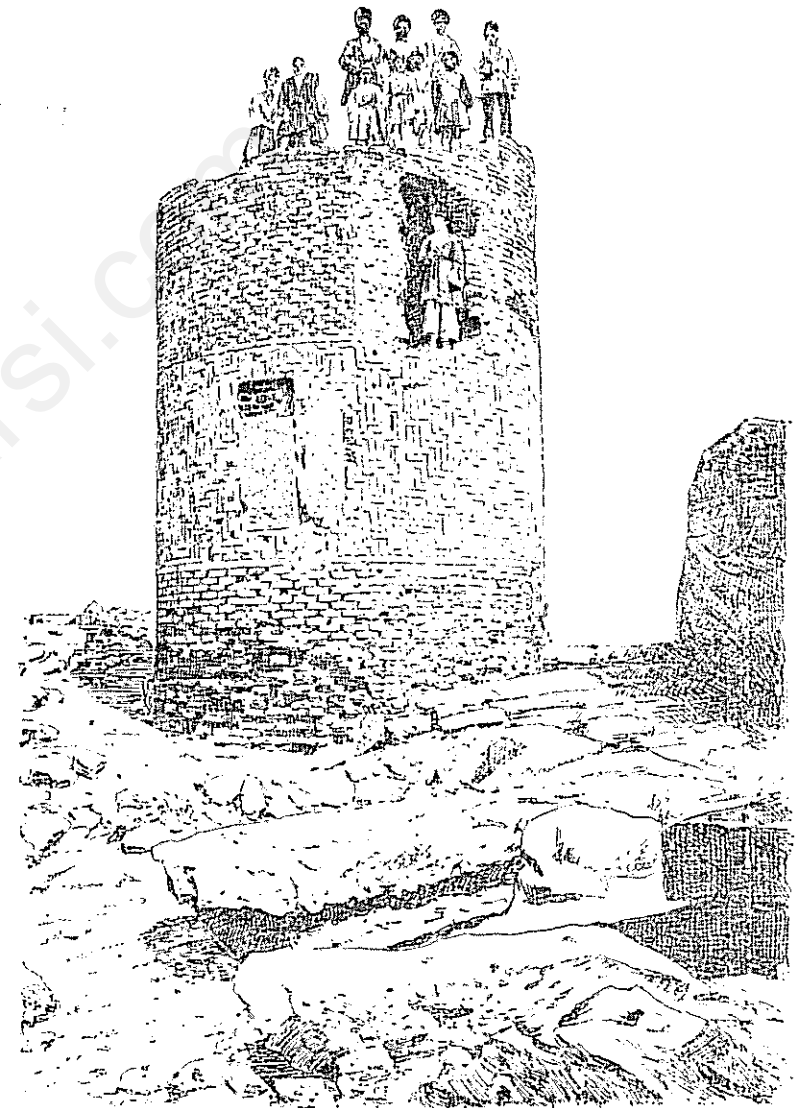
هرند، بیناب، سابقاً شهری مهم بوده لیکن بهنگام قیام کردها ویران شدند. میان دو آب (شهر بین دو آب)، از خرابه‌های خود برآمده و در تمام منطقه بفرزانی و مرغوبی جنس میوه‌ها و سبزی‌ها و صیفی‌کاری‌هایش مشهور است.

اشنویه شهر یست کوچک واقع در دره قادرچای

دیلمان، شهر یست کوچک واقع در شمال اورمیه.

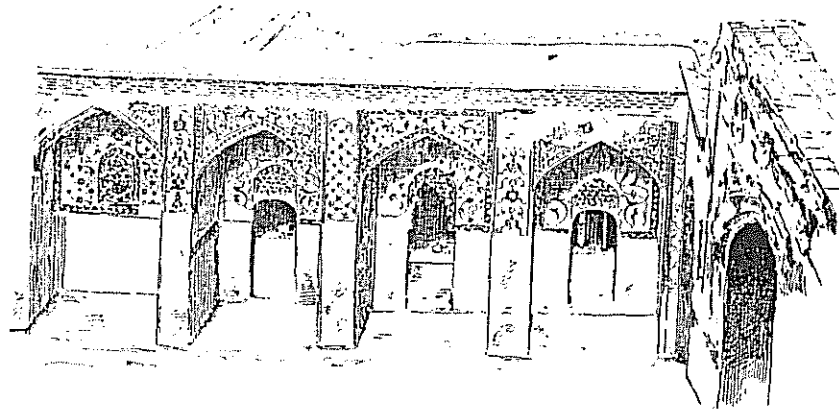

تصویر ۴۱ اردبیل : مقبره شاه اسمعیل س ۴۰۵

شکل ۱۹۰- اردبیل (خیابان) . مقبره سلطان احمد سیاهپوش

اما درباره دهات ، آنها در منطقه که یکی از حاصلخیزترین مناطق ایران است بسیار پر شمار اند ؛ آنها بطور کلی خوب بنا شده ، حتی بهتر از شهرها ، هر چند هم که

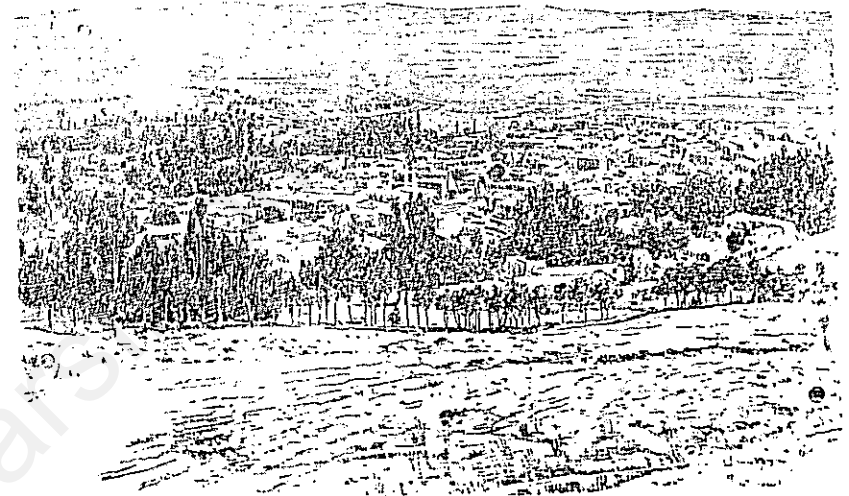
شکل ۱۹۱ - اردبیل - حیاط مقبره‌ها (از روی عکس مؤلف)

خانه‌ها از آجر خام ساخته شده باشد .

زراعت، تجارت، صنعت - مهمترین محصولات آذربایجان عبارتند از: گندم، جو، برنج، تنباکو، کرچک، عدس، باقلا و انواع آن، ذرت، ماش، پنبه، و انواع سبزی و صیفی کاری، خربزه، طالبی، هندوانه، کلم، سیب زمینی، لوبیا، ترب، چغندر، هویج، شلغم، پونه و نعناع و جعفری و غیره .
گندم در سلماس و اطراف خوی در دره قراسو بسیار فراوان است . نامه

شکل ۱۹۲ - اهلی - قراداغی - مقبره شیخ شهاب‌الدین . (از روی عکس مؤلف)

شکل ۱۹۳ - اردمان ، دریای یرغوش داغی . (از روی عکس مؤلف)

خسروان! گوید: «در اردبیل آنقدر گندم فراوان است که نیمی از آن کفافی ارتزاق را داده و نیم دیگر قبل از درو رها میشود ، » . امروز این گندم بمقدار زیاد به تبریز

شکل ۱۹۴ - خلخال ده قلعه کماندی . (از روی عکس مؤلف)

میابند، همچنانکه جو، که این شهر برای غذای اسبها و الاغها و استرها زیاد مصرف دارد. در آذربایجان زراعت غلات بدو صورت مختلف انجام میگردد: در درهها مزارع جملگی هر دوازده و پانزده روز آبیاری می شوند تا موقعی که سنبله یا خوشه گندم بحد اعلاى رشد برسد، و لازم شود که آنها را بگذارند برسند؛ در روی تپه و کوهها، مزارع با آبیاری طبیعی سپرده شده اند. این اسلوب اخیر کشت جز در نواحی مرتفع فوق ۱۵۰۰ متر، و در مجاورت کوههای بزرگ که در آنجاها رگبارها فراوانند چندان عملی نیست.

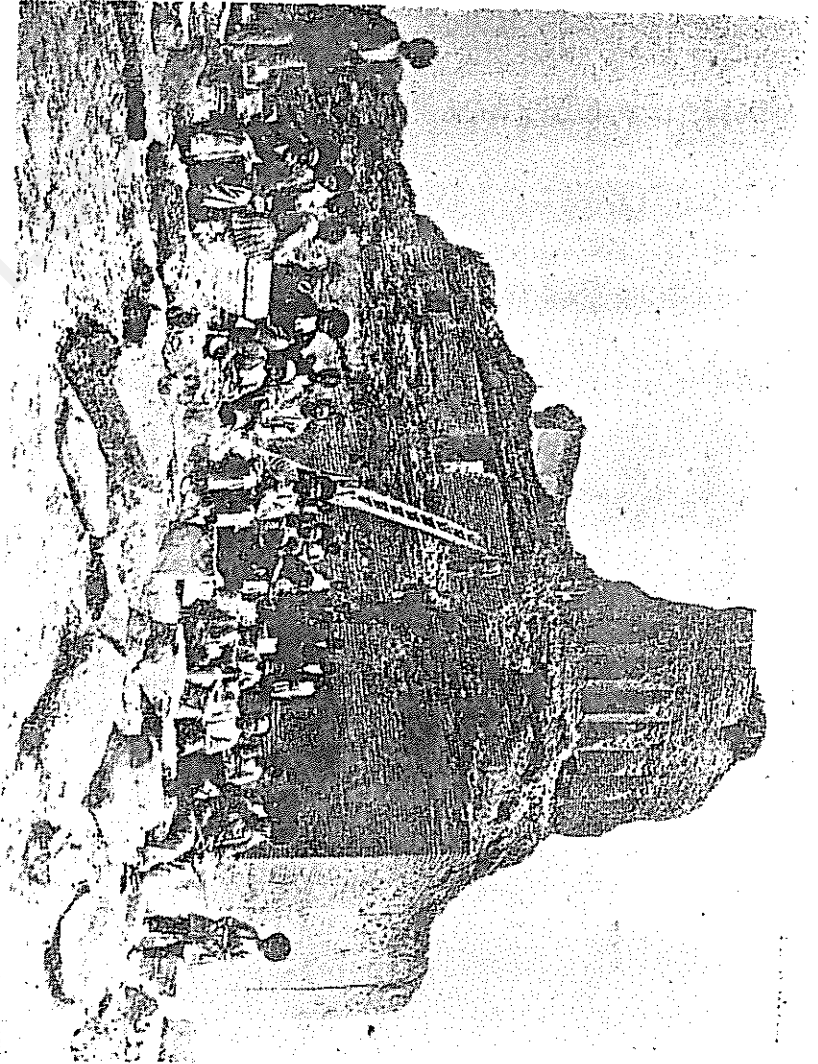
مزارع گندم، بر حسب منطقه مدت دو سال یا یکسال استراحت داده می شوند، گاهی هم همه ساله کشت می شوند؛ این اراضی هرگز کود داده نمی شوند، آنها بعنوان کود چیزی جز ساقه های خود محصول که مطابق رسم طالش روس آنها را می سوزانند دریافت نمی دارند، درو با داس انجام میگردد، ساقه غلات را میگذارند تا زیاد دراز شود.

در تمام آسیای قدامی خرمن کوبی گندم بیک نحو صورت میگردد. اما من فکر می کنم شرح آن در اینجا مفید باشد؛ این متد مربوط بعهد باستان بسیار قدیم است. ساقه های گندم را به حوطه هموار خاک کوبیده شده ای واقع در خود مزرعه و نزدیک ده حمل می کنند؛ آنها به تختگاههای مختلف ب ضخامت ۲۵ تا ۳۰ سانتیمتر تقسیم می گردند:

شکل ۱۹۵ - سرند. از روی عکس مؤلف

تصویر ۳۸ اردبیل: خرابه های قصر سلطان عثمان خان، ساخته شده در سال ۱۴۲ هجری (۱۵۳۵ میلادی) ص ۴۰۶

گاهی اکتفا می کنند باینکه این گندمها را با گرد گردانیدن گاو میش ها و گاوها پایمال و لگد کوب کنند ، اما غالب اوقات دستگاه و اسباب عجیب و غریبی را که که رومیان آنرا بنام تری بولوم Tribulume می شناسند، بکار میبرند .

تری بولوم، مرکب میشود از یک یا دو صفحه و تخته از چوب سخت، که در مقابل آن دو سنگ کوچک بشکل برجسته ای کار گذارده شده اند. دو حیوان باین غلطک روی شخم و باین سورت مه بسته شده آنرا گرد محوطه می گردانند ، راننده برای سنگین کردن آن بر دستگاه سوار می شود . سنگهای برجسته و زبر خوشه های گندم را سائیده و خرد کرده و دانه ها بر روی زمین باقی می مانند .

وقتی که باد برخیزد این مخلوط ساقه خرد شده و دانه گندم را با بیابچه و بارو باد داده و جابجا کرده و جدائی آنها بطور مکانیکی و خود بخود انجام میگیرد . در اطراف شهرها صفحات مسلح بسنگ با چرخهای مجهز بدندانهای آهنی جانشین آن گردیده نتیجه حاصله نیکوتر و سریعتر می باشد .

مهمترین بازارهای فروش جو، شهرها و کاروانسراهای واقع سر راههای کاروانها می باشد؛ شمار زیاد حیوانات که لاینقطع در حرکت اند بمقدار زیاد از آن مصرف می نمایند جیره معمولی يك اسب یا يك قاطر در هر روز يك باتمان ۴ کیلوئی است .

برنج در آذربایجان ، در تمامی دورتا دور دریاچه اورمیه و در بسیاری از دره ها کشت می شود ؛ طرز کشت همانست که درمازندران ، لیکن برنج آن از نوعی بسیار پست تر است ؛ این برنج سخت ، دانه آن ریز ، و نسبتاً ناپزا است . ایرانیهایی که تمولی داشته باشند هرگز برنج محلی و بومی را نمی خورند ، تنها طبقات پست مردم از آن مصرف می نمایند .

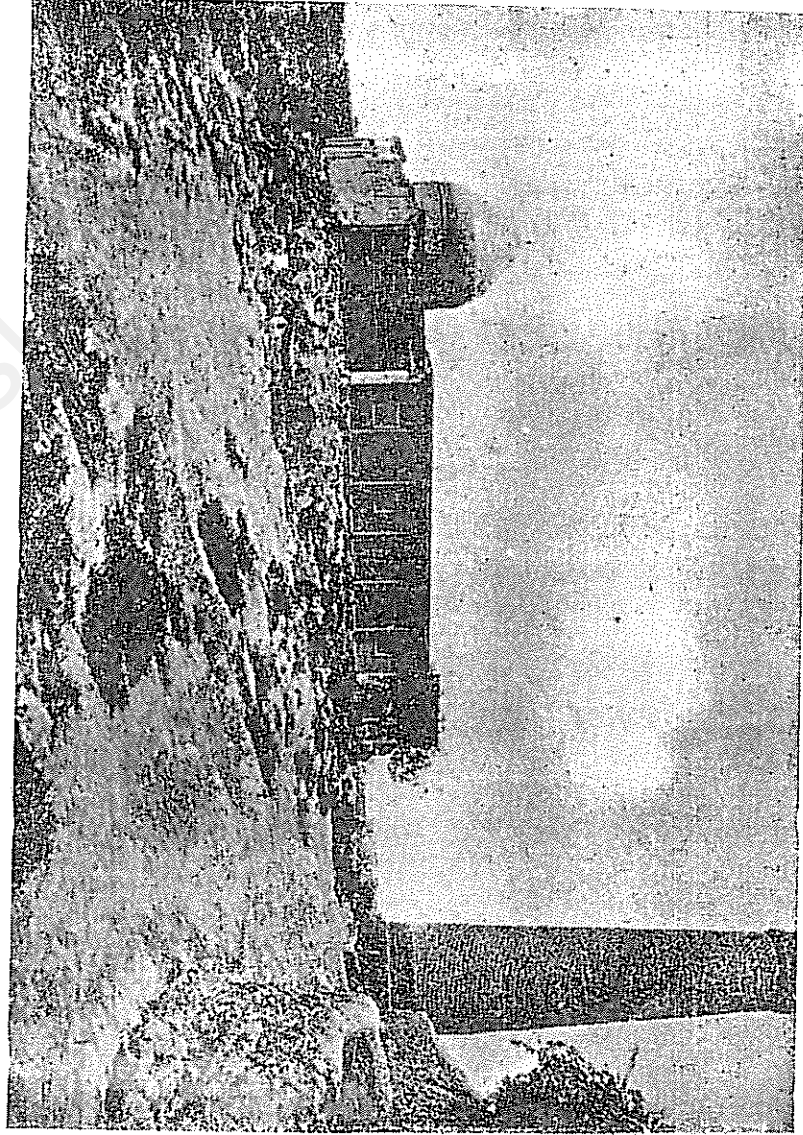
گندم ، جو ، برنج ، محصول آذربایجان در خود منطقه مصرف میشود ؛ از آنها صادر نمی گردد .

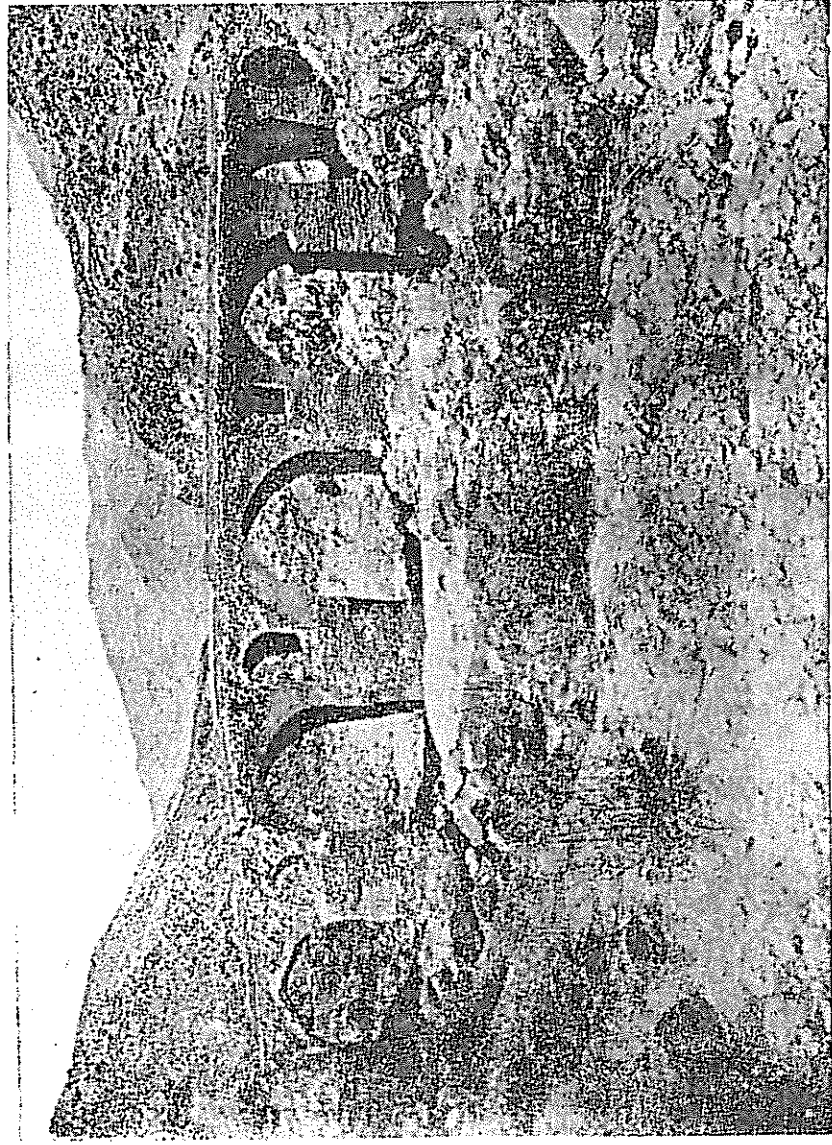
توتون یکی از منابع مهم ثروت برای آذربایجان است . تولید آن آزادست و

تصویر ۵۵

کلیسای ساسانی - سازه

۷۰۳

م ۴۰۹

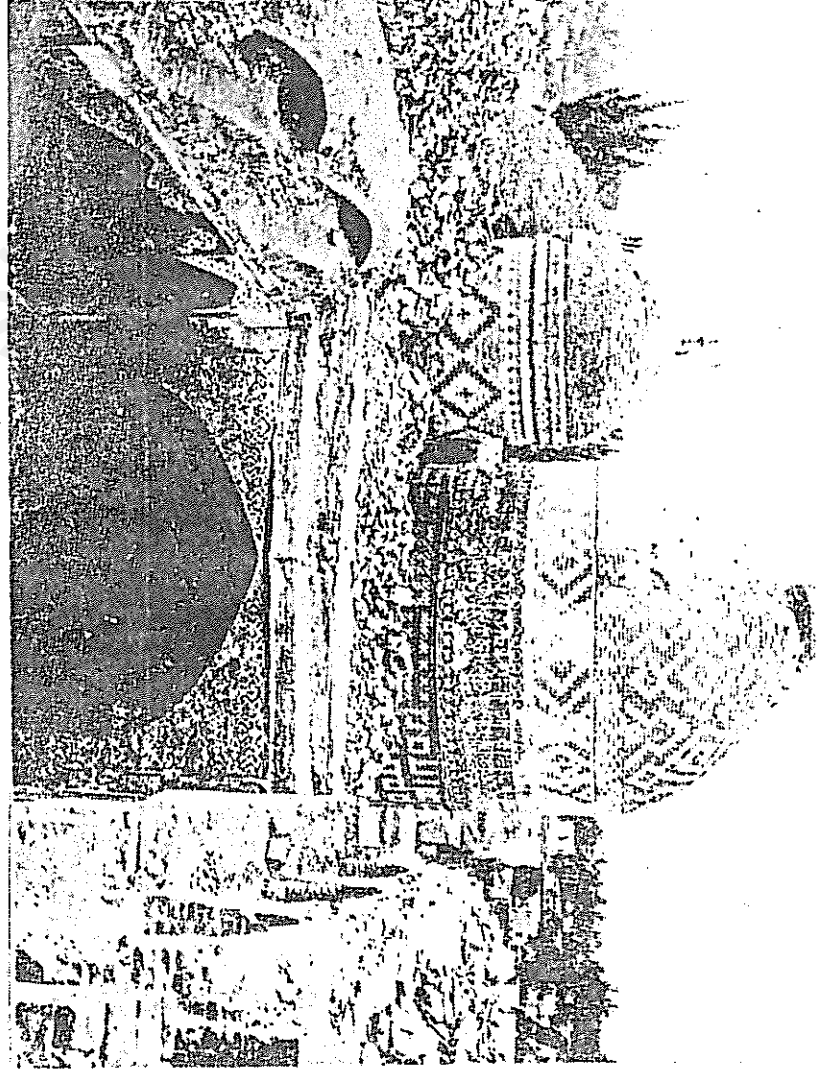
خلخال - پل لیک بر روی قزل‌اوزن

تصویر ۵۷

م ۳۳

سنگ مرمرین و کاشی کارخانه کهنه در ایچ

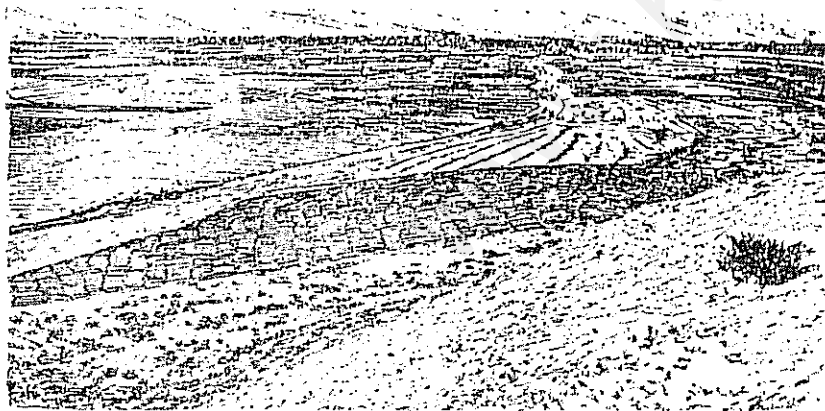
م ۸۰۳

از ۱۸۹۱ اقداماتی برای سپردن فروش آن بدست يك اداره عمومی (Régie رژئی) صورت گرفت ولی معلوم شد که آذربایجانها برای این آزادی اهمیت قائل اند . در آذربایجان جز توتون چبق و قلیان تولید نمی کنند ؛ توتون سیگار از انزلی واقع در گیلان وارد میشود. مصرف توتون قابل توجه و آذربایجان معینا کمی به کردستان و ترکیه صادر می کند .

تنباکوی آذربایجان به نسبت تنباکوی شیراز از نوع بسیار پست است . بخشهایی که در آن توتون از همه بهتر می روید عبارتند از بخش اورمیه و سلماس کرچاک که در بیشتر حالات ، بمصرف روغن میرسد ، گاهی موضوع کشتهای خصوصی است ؛ بهمین دلیل در مزارع غالباً مخلوط با باقلا و ماش یا تنباکو است . ده نشیتان بمقدار زیاد از این روغن مصرف می نمایند ، لیکن آذربایجان از آن بکشورهای مجاور نیز صادر می کند .

عدس و باقلا بمقیاس زیاد کشت می شوند ، آنها در تغذیه مردم منطقه سهمی مهم دارند .

شکل ۱۹۶- سراب، آذربایجان (از روی عکس مؤلف)

پنبه در تمام ایران موضوع مورد توجه و دقت مخصوص و یکی از شاخه‌های مهم صادرات منطقه است. پنبه را در تمام سطح منطقه کشت می‌کنند. نزدیک دریاچه

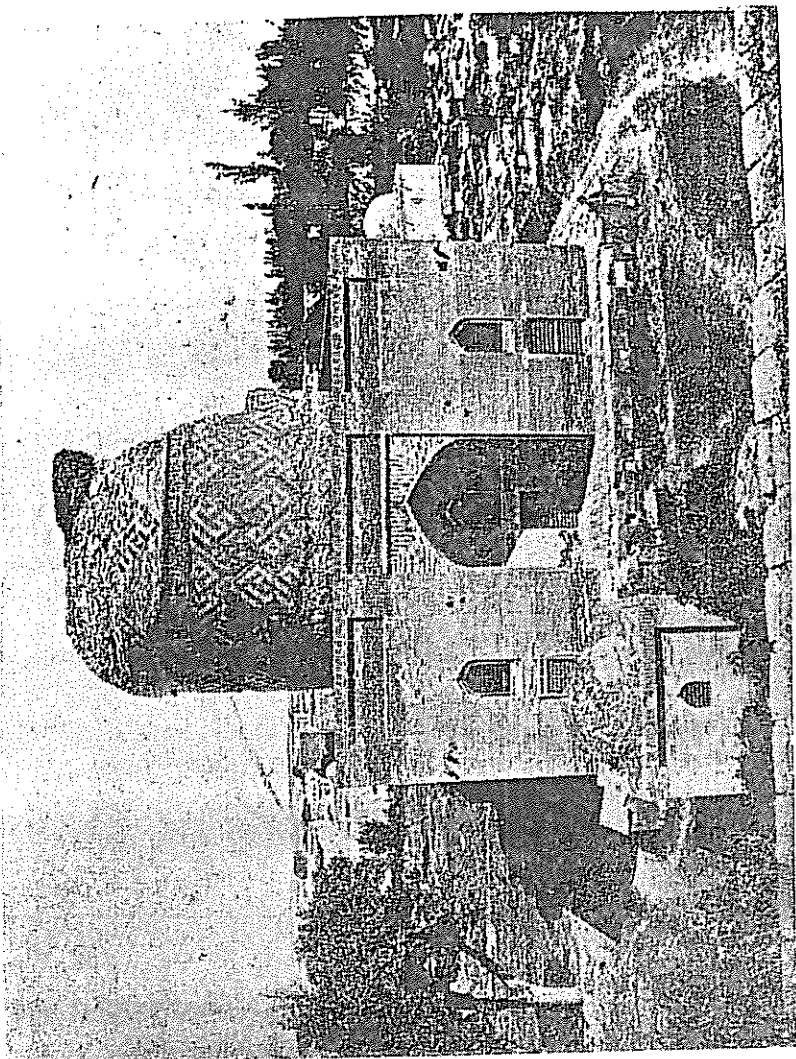

شکل ۱۹۷ - مزارع اطراف توخوم دیل (از روی عکس مؤلف)

اورمیة و در تمام مناطقی که ارتفاع آنها بین ۱۲۰۰ و ۱۳۰۰ متر تغییر می‌نماید می‌کارند، این گیاه بلند و قوی روئیده و محصول فراوان میدهد؛ در مناطق سردتر برعکس آنها خیلی کوچک می‌رویند و بندرت به ۳۰/۰ متر ارتفاع میرسند. دانه‌های پنبه برای برای سکنه روغن و مواد نسجی آن برای آنها لباسهای زیر تهیه می‌کنند؛ این کشتها مهمتر از آنند که محصولات آنها تماماً در داخل منطقه بمصرف رسند؛ آذربایجان مقدار مهمی پنبه بصورت عدل، بروسیه و تهران صادر می‌کند.

کشت سبزیهای خوردنی در اطراف شهرها و دهات بزرگ بسیار توسعه دارد؛ درینجا انواع سبزیهای اروپائی ما و سبزیهای بومی دیده می‌شود. کلم در نتیجه نفوذ روسیه گیاهی بسیار مورد علاقه و مهم شده است، همچنین سیب زمینی که متقابلاً از قفقاز آورده شده؛ ترب، هویج، کرفس، از ادخالات جدید منطقه است، و بازم برخی از متعصین را دیدم، که از آن نمی‌خورند، زیرا دانه‌های آن از اروپا آمده و مسیحیان آنها را دستکاری کرده‌اند و نجس می‌بودند.

سبزیهای بومی عبارتند از خربزه، هندوانه، کدوی مسمانی، کدو، خیار، خیارچنبره، بامیا، گوجه‌فرنگی و غیره... که باید بانها گیاهان معطر مانند بونه صحرائی مریم‌گلی، نمناع و بونه و غیره را که ایرانیها درین باره فوق‌العاده خوش سلیقه‌اند افزود. ترشک تا سرخ‌با، اسفناج، کاسنی در طبایخی ایران همان نقشی را بازی

تصویر ۴۲

سول خرداد، نزدیک اردبیل - سیبیر نیل

می‌کند که در طبخ می‌ماند. اما در بارهٔ سالاد رومی آنرا با آغشتن بر گها در آب سرکه‌دار یا سرکهٔ و شیرین شده (سرکه شیرین م. م.) می‌خورند.

باغچه‌ها و باغات میوه آذر بایجان، علی‌الخصوص در تبریز و میانه و سلماس و مراغه زیباترین باغات ایران‌اند.

سیب و گلابیهای میانه مشهور‌اند، در عین حال انگورهای مراغه در تمام کشور معروف میباشند. تمامی این باغات میوه‌دار درختان گوجه، زردآلو، شلیل، هلو، بادام، گردو، فندق، گیلاس که میوه‌های خشک شده در آفتاب آنها بتمام ایران و روسیه صادر می‌گردد؛ آنها در تهیهٔ پلو و بعضی غذاهای روسی بکار می‌روند.

مو در تبریز و مراغه، در اورمیه و سلماس و خوی و از چندی پیش باینطرف در اهر و اردبیل بسیار کشت می‌شود، این درخت مقدار بسیار معتنا بهی کشمش تولید کرده بهمهٔ اطراف صادر و در منطقه یهودیان آنرا برای تهیهٔ آکل بکار می‌برند. بر اثر سرمای شدید زمستان و گرمای خشک تابستان درخت مو در آذر بایجان توجهات مخصوصی را می‌طلبد؛ بهنگام سرما نمی‌توان آنرا در هوای آزاد گذارد و بهنگام خشکی باید آنرا آب داد. يك باغبان ماهر مقدار آب لازم برای موهای خود را در هر منطقه و حتی مزرعه میداند، مرغوبی انگور عنوط بداشتن اطلاعات و معرفت است.

درختکاری موهها، محتاج بتوجهات زیاد است. ابتدا زمین را بار بسمان به مسطحیلهای دارای تقسیم می‌کنند، سپس درجهت اولیه خط متساوی‌البعده عمودی تقریباً ۵۰ متری رسم می‌کنند، در امتداد خطوط اصلی گودالهایی در حدود ۲۰ متر می‌کند؛ خاکها را جمله باطراف ریخته و پشتهٔ تقریباً ۴۰ درجه‌ای درست می‌نمایند. گودالهای متشابه توسط خطوط فرعی بهم متصل گشته، پشته، تا محل برخورد با یکی از خطوط اصلی بزرگ ممتد می‌گردند؛ از طرف دیگر گودال را بنحوی میسازند که

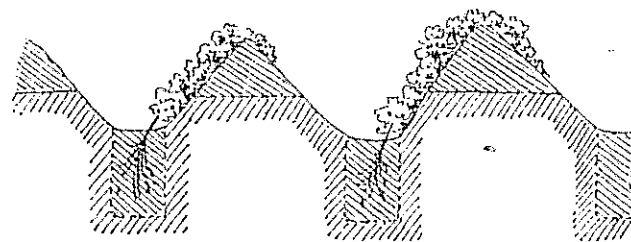
پشته و گودال بصورت شانه دندانهای یکی داخل در دیگری گردد .
درته این گودال است که درخت مو تقریباً یکمتری را جای می دهند . شاخه های آن روی پشته های خاک رستی گسترده می شوند .

در تابستان ، بگوالها آب میدهند ؛ در زمستان شاخه های موها قطع شد و تنه آنها را زیر خاک می کنند. درین هنگام مزرعه تقریباً هموار شده گودالها کم عمقتر از تابستان که آب آنها را پوشانده، یخ زده و برف روی آنها می پوشاند ، بنحوی که کاملاً محصور از یخ زدگی اند .

این کار قابل توجه خاک کردن و از خاک بدر آوردن مو باید هر سال انجام گیرد.

تنها باین بهاست که آذربایجان میتواند انگور تولید نماید .

مسیحیان آذربایجان از انگور تازه شراب میسازند ؛ آنها شراب را در کوزه های بزرگی بعمل میاورند . این شراب نامطبوع نیست ، اما نمیتوان آنرا مدت مدیدی نگاهداشت . حتی باید افزود که این شرابها درین مناطق جز مصرف منطقه ای بازاری ندارند ، بهمین دلیل آنها بهمان اندازه که در اروپا تقلبی هستند و کشمش غالباً در کار صنعت آنها نقش مهمی را بازی می کند .

شکل ۱۹۸ - کشت مو در آذربایجان (مراغه)

ایرانیان باستان دوستداران مهم شراب بوده اند، اما بعد از آنکه مذهب اسلام در کشور نشر یافت، این رسم بتدریج تقلیل یافت نه برای آنکه آیات قرآن را درک کردند بلکه برای احترام بافکار عمومی و انسانی و اینکه مورد لعن و نفرت هم مذہبان

خود قرار نگرفته باشند . درست است که بعض از ملاکین بزرگ و نجبا ، بهیچ روی دستورات مذهبی را رعایت نمی کنند لیکن غالب ایرانیان خود را با عرق (آب حیات) که بتوسط یهودیان از کشمش ساخته میشود مستی می بخشند .

شرابهای مراغه ، تبریز و اورمیه بسیار مشهور اند ؛ معهدا از شرابهای قزوین و همدان و شیراز که حافظ شاعر فضائل آنرا ستوده است شهرت کمتری دارند . صنعت در آذربایجان بسیار کم ترقی کرده است ؛ باستانهای ساخت قالی ، بافت پارچه های بشمی و پنبه ای برای مصرف اهالی کم رایج و صنعت بمعنی دقیق کلمه وجود ندارد .

در بازار تبریز جواهرات و قطعات نقره کاری میسازند ، لیکن آنها هیچ گونه صفت بارز و مخصوصی نداشته و اهمیتی بیشتر از کارهایی ازین قبیل در دیگر شهرهای ایران ندارند . همچنین تفنگ های خان دار را از روی کار این های مارتینی که از امریکا وارد می شوند می سازند . زائد است که بگوئیم بسیار زمخت اند ؛ آنها هیچ دقتی ندارند ؛ معهدا تجارتی نسبتاً مهم دارد ، کردها از آنها زیاد می خرند .

اما درباره تجارت باید گفت که در آذربایجان بسیار اهمیت دارد ؛ بر معاملات داخلی ، واردات و صادرات که هر ساله اهمیتی برابر چند میلیون تومان دارد افزوده می گردد .

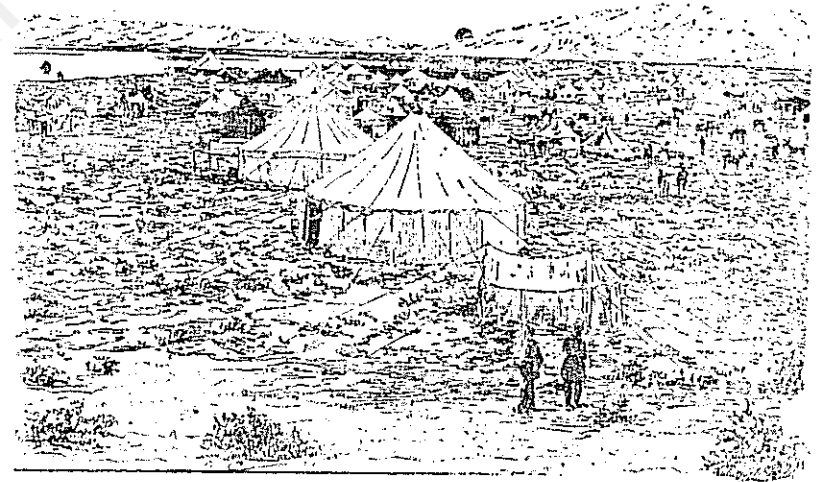
راههای مهم واردات و صادرات بشرح زیر اند .

جاده تبریز به وان ، ارضروم و طرابوزان . این راه دراز و پرخرج است ، لیکن از وقتی که روسها گمرک قفقاز را حذف کرده اند اهمیت زیادی یافته است .

کالاهایی که از اروپا می آید در باطوم باید حق ورودی به روسیه و در رشت ۵ درصد بعنوان گمرکی و اضافه بها پردازد ، در حالیکه اگر این کالا از طرابوزان عبور کند ۱ درصد حقوق گمرکی ترکیه و ۵ درصد حق گمرکی ایران را نمی پردازد . در داخله ایران نیز هر ایالت در دروازه و مدخل شهر نرخ بندی شده

است. لیکن کالاها از هر راه که بایران آمده باشند مالیات اخیر تعمیری نمیکند. از طرف دیگر عبور از راه ترکیه جز در صورتیکه کالا کم حجم و بر بها باشد نمیتواند انجام گیرد، زیرا مخارج حمل نقل قابل توجه اند، یک بار قاطر بین تبریز و طرابوزان بر حسب اوضاع و احوال ۸۰ تا ۱۰۰ فرانک خرج بر میدارد. روسیه از حذف گمرک از طریق قفقازیه، هدف رونق و افزودن بازارهای خود را داشته و کاملاً هم موفق شده است. تمام شمال ایران امروزه غرق در کالاهایی است که از مسکو، استراخان، تفلیس میآیند.

شکل ۱۹۹- دره ارس؛ اردوی شاه نزدیک جلفا ۱۸۸۹

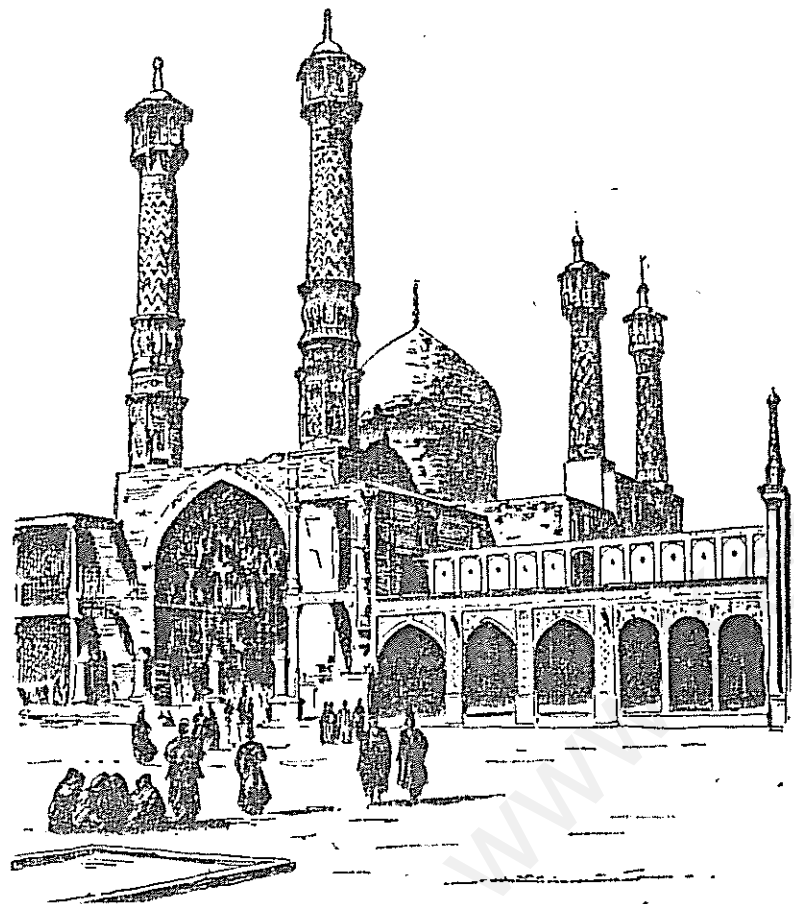
رقابت تجاری روسیه در چنین شرایط بسیار مناسبی، بجز از طریق طرابوزان و بنادر خلیج فارس، بندر بوشهر، و بندر عباس نمیتواند صورت گیرد. اما از طرابوزان آنرا دیدیم فوق العاده گران تمام میشود؛ همچنین است برای کالاهایی که از اروپا آمده و بقصد تخلیه در جنوب ایران از ترعه سوئز عبور می کنند.

از بندر بوشهر به تهران و تا تبریز حمل و نقل بسیار گران است، بهمین

دلیل کالاهای انگلیسی چندان از اصفهان و شیراز تجاوز نمی کنند، در حالیکه محصولات روسی تا این شهر پیش رفته در تمام شمال توزیع می گردند.

راههای مهم واردات آذربایجان عبارتند از راه جلفا - اروان و تفلیس برای محصولاتی که از ماوراء قفقازیه می آیند و راه اردبیل - استارا برای کالاهایی که از استراخان و مراکز روسیه می آیند. این کالاها عبارتند از چلووار، ابریشم، پنبه، انواع پارچه، شمع های بزرگ، کریپ، و دیگر اشیاء ساخته شده؛ فلزات مانند مس، قلع، سرب، آهن؛ نفت باکو بصورت خام و عمل آورده شده قند، کنسرو، و غیره.

در مقابل آذربایجان از همین طرق، پشمها و پنبه های خام، مازوی کردستان انگور و میوه های خشک، قالپهای خود را صادر می کند، اما بطور قطع صادرات با وارداتی که روز بروز اهمیت قابل توجه تری می یابد، مطابقتی ندارد. تبریز مرکز مهم تجاری منطقه است؛ درین شهر است که خانه های اروپائی تحت حمایت مستقیم قنصلوهای آنجا هستند و وجود دارند. در تبریز یک شعبه بانک شاهنشاهی دایر است.

ص آخر

قم - مقبره حضرت معصومه

تصویر ۵۸

فهرست اسامی جغرافیائی ایالات شمال ایران^۱ و^۲

	الف
سرآب کوهستان)	
آب گرم - چشمه و ده واقع در بای دماوند (مازندران)	آب گرم - ده و چشمه آب معدنی نمک رود تنکابن (مازندران)
آب فردامک - نهر دست چپی لارود (مازندران)	ابراهیم آباد - آب رنگ -
آب ننگ - ده دره علیای لارود (مازندران)	آب کنار - ده واقع بر ساحل غربی سرداب (گیلان)
ابن دوزک - دهی بر معصب موسی آباد رود (مازندران)	آبکول سر - (ده ساخته شده بر

۱- درین لیست‌های جغرافیائی، من به حفظ تلفظ محلی، همچنین املاء معمول در ایالات مختلفه کوشیده‌ام؛ بنابراین برخورد بالغات بسیاری که نادرست نوشته شده و آوا نوشت Transcription آنها دقیقاً با ارزش کلمات عرب مطابقت نمیکنند محل تمجب نخواهد بود.

۲- بطوریکه خود مؤلف در فقره^۱ می‌گوید اسامی جغرافیائی که ذیلاً بنظر خواننده خواهد رسید از اشتباهات احتمالی خالی نخواهد بود. اینجانب با آنکه بسیاری از اشتباهات را مرتفع ساخته‌ام معیناً فقط از نظر رعایت امانت خود را موظف باوردن همه آنها دانستم و گر نه چه از نظر کتابت و چه از نظر نام معلوم بودن جای بعضی این دهات فهرست مورد بحث نمی‌تواند جزسندی ضعیف داشته باشد. البته خالی از فوائدی برای جغرافیای تاریخی نیست. جز معدودی از اسامی جغرافیائی مورد بحث بقیه را نمیتوان در فرهنگهای جغرافیائی کوچک و بزرگ فارسی پیدا کرد. تعویض اسامی دهات که در عرص ۴۰ سال اخیر انجام یافته بعضاً مشکل بیشتری فراهم ساخته است. با وجود همه این معایب جمع آوری این اسامی از طرف مؤلف درخور ستایش است؛ زیرا نه فقط برای زمان خود کاری مهم و سودبخش بوده بلکه در حال حاضر و بعدها نیز از لحاظ جغرافیائی سودمند خواهد بود، مشروط بر آنکه بهر حال دره‌قالبه با آنها و بهره‌برداری از آنها به احتیاطی علمی معجز باشیم. مترجم

ابن دونی سر - ده واقع بر کنار
 راست تيجان رود نزديك ساری (مازندران)
 آبی - ده قزل اوزن (آذربایجان)
 اتابای - ایل ترکمن کنار رود
 گرگان
 اترک - شطی که مرز بین ایران
 و روسیه را در ترکمنستان تشکیل میدهد
 آج رود - رودی در شرق گیلان
 آج رود - دهی مشرف به رودی
 بهین نام
 اچکله - دهی بر ژرف رود
 (گیلان)
 احمدسر - ده چهار کوه رود ،
 تنکابن (مازندران)
 احمد کلا - ده جنوب مرداب
 (گیلان)
 احمد کلا - ده ساحل راست بابل
 رود (مازندران)
 احمد کلا - ده ساحل راست بابل
 رود (مازندران)
 آخا -
 آخسین تپه (آخسپه) - خرابه ای
 بر ساحل چپ فراسو (ایالت استرآباد)
 آداشت - ده کنار چپ تيجان رود
 در بالادست ساری (مازندران)
 ارانک - ؟
 اردجان - (شاید منظور اردجان
 شهرستان طالش باشد . مترجم .)
 اردینه - ده مشرف بر بومهن
 رود (ایالت تهران)
 آزادبار - ده شاهرود نزديك

سرچشمه آن
 آزادبار - ده ولام رود ، تنکابن
 (مازندران)
 آزاد کلاه - ده ساحل راست تيجان
 رود بالادست ساری (مازندران)
 آزاد کلاه - ده ساحل راست
 تيجان رود نزديك ساری (مازندران)
 آزادمون -
 ازارود -
 آزرود -
 ازالک - ده واقع بر سمت راست
 جاده منجیل به قزوین
 آزو - ده دره لار رود (مازندران)
 ازبویاخ - ده مازندران بین
 ساری و نغارود
 اسالم - بخشی از طالش ایران
 اسالون - ده دره علیای تالار -
 رود (مازندران)
 آسان کلايه -
 اسب چین - ده محمود حسین رود ،
 تنکابن (مازندران)
 اسبو -
 اسپوخل -
 اسپ کلا -
 استارا - ده مرزی گیلان
 استارا چای - رودخانه مرزی ،
 بین ایالت لشکران روس و طالش
 ایران .
 استرآباد - حاکم نشین ایالتی
 بهمین نام

آستانه کوه - کوه واقع بر سمت
 راست دره لار رود (مازندران)
 اسحاقی -
 اسرم - ده واقع در جنوب جاده
 ساری به اشرف بین تلجان رود (تيجان؟)
 (مازندران)
 اسفندان - ده ساحل غربی مرداب
 (گیلان)
 اسفند کلاه -
 اسک - ده دره لار دریای دماوند
 اسکاره - ده واقع بر کنار بومهن
 رود (ایالت تهران)
 اسمعیل آباد - ده سر راه منجیل
 به قزوین
 اسمعیل کلا - ده ساحل راست
 سیاه رود (مازندران).
 آسولسا -
 اسولت - ارتفاع : ۵۲۰ متر ،
 ده واقع بر ساحل راست طالش رود
 (مازندران).
 آسیاب سر - ده واقع در نزدیکی
 علی آباد مشرف بر ساحل چپ بابل
 رود (مازندران)
 اشرف - شهر مازندران واقع در
 ته خلیج استرآباد
 آشوراد (آشوراده . مترجم) -
 جزیره واقع بر مدخل خلیج استرآباد ،
 پایگاه دریائی روسیه
 اطراب (اطرب . مترجم .) -
 دهی بر ساحل راست تيجان رود (مازندران)
 آغور بند (شاید آغوزین باشد .

مترجم .) (بمعنی گره درختان گردو) - ده
 واقع در نزدیکی امل (مازندران)
 آغوز دره کلا - قلعه دره درختان
 گردو
 آغوز دره کلاه (آغوز دره کلا .
 مترجم .) - دهی از ولام رود تنکابن
 (مازندران)
 آغوز کلاه - قلعه درختان گردو
 آفر (افرا - مترجم) - ده ساحل
 چپ بابل رود در پاتین دست باز فروش
 (مازندران)
 افراين - ده واقع بر کنار چپ
 هراز رود در پاتین دست امل (مازندران)
 افرا رود بار - ده دره علیای
 تالار رود (مازندران).
 آفتاب در - در آفتاب
 آقا بابا - ده واقع بر جاده
 منجیل به قزوین
 آقاخان محله - ده مشرف بر
 سفارود تنکابن (مازندران)
 آق آتابای - ایل ترکمن در
 کنار رودخانه گرگان
 آق باش تپه - خرابه هائی در ساحل
 راست قراسو
 آق تپه - خرابه هائی در استپ
 ترکمان
 آق قلعه - قلعه واقع بر ساحل چپ
 رودخانه گرگان ، محل اصلی
 خانواده قاجار
 آق کند (ده سفید) - دهی بر
 ساحل چپ تيجان رود ، واقع بین ساری

و ساحل دریا (مازندران) .
 آق باله اولوم (آق بالاولوم) -
 کداری دراترک (ترکمستان)
 آکند -
 اکبر آباد - ده جنوب مرداب
 (گیلان)
 آکوشی کلا - ده واقع بین بابل
 رود و تالار رود (مازندران)
 الان -
 الیاس - دهی در دره سر رود
 (مازندران)
 البرز - رشته کوههای شمالی
 ایران که جنوب طالش و گیلان و
 مازندان و ایالت استرآباد را دور
 میگیرد .
 الوار -
 آلتین - خرابه های واقع بین
 پورز آقن (خن) و قزل الان (ترکمستان)
 الموت - بخش و ده واقع در
 کوههای بین تنکابن و شاهرود .
 آلتنگ -
 آلو کلا - خرابه و دهی بر ساحل
 آلو کلا - نگاه کنید به آلو کلا
 چپ قراسو (ایالت استرآباد)
 الوند - دهی است بر سر راه
 مازندان (ایالت استرآباد)
 الیکن رود - رودی در غرب
 گیلان .
 امامزاده ابراهیم - مقبره واقع
 بر سر راه اشرف به استرآباد
 (مازندران)

امامزاده آقا پش چنگ - ده و
 مسجدی در بخش لاهیجان (گیلان)
 امامزاده چهار امام - مقبره ای
 واقع درته خلیج استرآباد (مازندران)
 امامزاده حاجی بوکاه - ده و
 مسجدی از بخش لاهیجان (گیلان)
 امامزاده ذوالفقار مسجد (رولتکر
 مشهد) - ده و مسجدی بر ساحل راست
 سفیدرود (گیلان)
 امامزاده زین العابدین - ده و
 مقبره واقع در نزدیک اشرف بر سر
 راه این شهر به ساری (مازندران)
 امامزاده عبدالله - مقبره واقع در
 نزدیکی اشرف بر سر راه این شهر به
 استرآباد
 امامزاده عباس - ده و مقبره ای
 مشرف بر تالار رود در پائین دست
 علی آباد (مازندران) .
 امامزاده قاسم - ده و مقبره واقع
 سر راه مازندان (ایالت استرآباد)
 امامزاده سید مفید - مقبره سر
 راه ساری به اشرف نزدیک تجارود
 (مازندران)
 امامزاده ها شربنده - ده و مسجدی
 از بخش لاهیجان (گیلان)
 امامزاده هاشم - گردنه ای واقع
 بین شهر دماوند و دره لار (ایالت
 تهران) . ارتفاع ۲۷۵۰ متر
 امجین کلاه -
 امش بر (پور؟) -
 آمل - شهری از مازندان مشرف
 بر هزار رود ، ارتفاع ۷۰ متر

آمل - شهری از مازندان مشرف
 بر هزار رود ؛ ارتفاع ۸۰ متر
 آمولش Amölèch (آمل
 کوچک) (املش باشد . مترجم) -
 دهی از تجان رود (گیلان)
 آمند - دهی از قزل اوزن
 (آذربایجان)
 امیر - ایل ترکمن اترک .
 امیرا - ده شاهرود در جنوب الموت
 امیری - دهی از دره لار رود
 (مازندران)
 امیر آباد - دهی بر کنار رودی
 بهمین نام (مازندران)
 امیر آباد - ده مازندان ، واقع
 درته خلیج استرآباد .
 امیر آباد رود - رود کجور
 (مازندران)
 امیرخان - دهی در مازنیان رود
 (گیلان)
 امیر کلا - ده ساحل چپ بابل
 رود در پائین دست با فروش (مازندران)
 امین آباد - ده واقع در جنوب شرق
 تهران
 انارجا -
 انارمرزچل - استپ واقع بین
 تالار رود و سیاه رود (مازندران)
 اند رود - ده کجور شرقی
 (مازندران)
 انزلی - ده واقع در غرب معا بر
 مرداب (گیلان)
 انگور محل - بخشی از ایالات
 قزوین واقع در جنوب این شهر
 انگور محل -
 انگلو - ده و خرابه های واقع
 در غرب استرآباد
 انگلی نسون - ده ساحل راست
 تجان رود در پائین دست ساری
 (مازندران)
 انگیر کلا (شاید انگله رود باشد .
 مترجم) - دهی واقع در نزدیکی آمل
 (مازندران)
 انگیر کلا (شاید انگیل باشد .
 مترجم) . دهی است در نزدیکی
 هزار رود ، در بالای دست آمل (مازندران)
 اوانک - ده واقع در جنوب
 یوزک کوه
 اوانچک رود - شعبه جاجرود
 (مازندران)
 اوتلی - دهی واقع در جنوب غرب
 مرداب (گیلان) .
 اوتندان - دهی بر ساحل غربی
 مرداب (گیلان)
 اوجان -
 اوجان - دهی در دره علیای جاجرود
 اوجا تالار - ده واقع بین بار
 فروش و علی آباد بابل رود (مازندران)
 اوجارگاه - دهی واقع بر کنار
 ژرف (شرف) رود .
 اوجابن -
 اوج بوذا - خرابه ای بر ساحل
 چپ رود گرگان
 اوچه -

اوجی آباد - دهی بر ساحل چپ
 هر از رود در پایین دست امل (مازندران)
 اوزون کوه - رشته چپالی از
 توده کوهستانی البرز در جنوب
 دماوند .
 اوشیان - دهی بر کنار شاهواز
 رود (گیلان)
 او قورجالی - ایل تر کمن در استپ
 روس کنار دریا
 او قورجالی - ایل تر کمن در استپ
 ایران کنار دریا بر مصب رود گرگان
 اومال - دهی بر ساحل چپ تیان
 رود در شمال ساری (مازندران)
 اموشا - دهی بردلتای قزل اوزن
 (گیلان)
 اونخ - دهی بر کنار گرگان
 رود (طالش ایران)
 اونه - دهی در دره لار رود رود
 (مازندران)
 اوول کوهی - (کوه اوول یا
 اردوگاه تر کمن) - محلی است واقع
 بین دو بازوی اترک (ترکمنستان)
 آه - ده مشرف بر بومهن رود
 (ایالت تهران)
 اهر - ده دره علیای جاجرود
 آهنگر کلا - ده ساحل چپ
 بابل رود بالادست بارفروش (مازندران)
 آهنگر کلا - ده نمک رود شرقی
 تنکابن (مازندران)
 ایرا - دهی در فلات ایران واقع
 در پای کوه کمرتاش

بازوتین - ده بخش لاهیجان
 (گیلان)
 بازو کلامه - دهی در دلتای قزل اوزن
 (گیلان)
 بازو گوراب - ده گیلان ، بخش
 لاهیجان .
 باجیلان - ده واقع در سرچشمه خشت
 رود (خشته رود) (گیلان) .
 باغ سر - ده واقع بین تالار رود و
 بابل رود (مازندران)
 باغ شاه - دهی در فلات ایران واقع
 در جنوب لوزام کوه . این اسم بتمام باغانی
 که برای سلطان احداث شده اطلاق
 میشود؛ در مازندران ، در ساری ، در
 بارفروش از یشگونه باغات وجود دارد .
 بالا احمدچاله بی - ده ساحل چپ سرخ
 رود (مازندران)
 بالا بند - ده شو رود ، تنکابن
 (مازندران)
 بالاده - ارتفاع ۲۰۷۰ متر ، ده
 دره علیای نور رود (مازندران)
 بالاچه دره -
 باجلین - ده ساحل راست جووالی
 رود (ایالت استرآباد)
 بالا قاسم آباد - ده واقع بر کنار
 رودی بهمن نام
 بالا کری - دهی در میان طالش
 ایران .
 بالا کلامه - ده ساحل راست تیان رود
 باوی دست ساری .
 بالا کنج روس - ده ساحل راست

ایزخردی -
 ایزده رود - رودی در مازندران
 در غرب هر از رود .
 ایزده -
 ایاندو - ده و مقبره واقع در
 غرب ساری (مازندران)
 ایگدر - ایل تر کمن بر کنار رود
 گرگان (ایالت استرآباد)
 ب
 باب گولمه -
 بابل پشت - ده واقع بر ساحل راست
 بابل رود در پایین دست بارفروش
 (مازندران)
 بابل رود - رودی در مازندران که
 از نزدیک بارفروش می گذرد .
 بادلی - ده مازندران ، واقع در
 کوهستانهای کنار جاده مستقیم دماوند
 به استرآباد .
 بادیان تپه - خرابه های واقع بر ساحل
 دریا در تپه خلیج استرآباد (مازندران)
 بارش رود (برشی رود) - رود در
 تنکابن (مازندران)
 بارفروش - شهری در مازندران
 مشرف بر بابل رود .
 بازار چهارشنبه - چهارشنبه بازار؛
 بازار سر -
 بازار شاه آغاچ (بازار درخت شاه) -
 دهی در دلتای قزل اوزن سر راه رشته به
 قزوین (گیلان)

برج نخا - برجی در دهانه نخا - رود که بتوسط شاه عباس ساخته شده است (مازندران)
 برنج بن - دهی از بخش فیندرسک (ایالت استرآباد)
 بزکوه - واقع در جنوب دماوند بر ساحل راست لار رود
 بزینینان - دهی واقع در نزدیکی آمل
 بلالم - ده ساحلی ، در غرب بل رود (گیلان)
 بلکه سرا (بالکه سرا، بلك سرا) - ده واقع بر ساحل غربی مرداب (گیلان)
 بلنگده - نگاه کنیده به پلنگده بولوسرا - بندر آبکوه - تنگی بور دره لار رود (مازندران)
 بندر بنده - تنگی در دره لار رود (مازندران)
 بنج کول - شاید پنجکول باشد بندرفرح آباد - بندر واقع بر دهانه رود تجان (مازندران)
 بندر قره تپه - بندری در ته خلیج استرآباد
 بنفشه ده - ده گل بنفشه
 بنگ تپه - دهی برای آباد رود (مازندران)
 بوالقلم - دهی در دره لار رود (مازندران)
 بو جاقل - دهی بر ساحل چپ تالار - رود (مازندران)

بورآن - ده واقع در جنوب غرب سرداب (گیلان)
 بوردتان (بردقان) - دهی از مازار رود ، تنکابن (مازندران)
 بورنک (برنک) - دهی از بخش فیندرسک ، ایالت استرآباد.
 بوره سر (بورسر) - بوزغوشه (بوزگوشه) - دهی واقع بر کنار رودی بهمین نام . بوزغوشه (بزگوشه) رود - رودی در شمال طالش ایران بولورده - دهی مشرف به مرداب (گیلان)
 بومهن - دهی در فلات ایران ، پای کمر تاش سر راه جاده تهران به آمل ارتفاع ۱۶۸۰ متر (بومهند، مترجم) بومهن رود - شعبه جاجرود (ایالت تهران)
 بونده - دهی بر خلیج استرآباد سر راه جاده شاه عباسی . بویون باشی - ده واقع در پای لوزام کوه (مازندران)
 بیات حاجی تپه - خرابه های واقع در سمت راست اترک بیان - بیتن - ده واقع در جنوب غرب مرداب (گیلان)
 بی کلاه - بیکنندی - دهی بر سمت راست جاده منجیل به قزوین

بیلن آباد - دهی بر کنار قزل اوزن (آذربایجان)
 بیون باشی - خرابه های مشرف بساحل راست اترک .
 پ
 پارچی وار - دهی بر کنار رود محمود حسین (مازندران) . پاره - بازار آورده - دهی بر ساحل راست بابل رود (مازندران) . پاسال کوه - دهی در چهار کوه رود تنکابن، (مازندران) . پاسنگ - دهی در مازندران بر سر راه اشرف به استرآباد . پاشا کلاه (پشه کلاه در مثن) . - دهی بر ساحل راست هراز رود در بالا دست آمل (مازندران) . پاشان - ده واقع در سرچشمه لار رود (مازندران) . باقاته ۱ - ده بخش فیندرسک، ایالت استرآباد . پای چنار - دهی بر سر راه منجیل به قزوین . پائین احم چاله بی - دهی بر ساحل راست سرخ رود (مازندران) . پائین بازار کلاه - دهی بر ساحل راست در پائین دست آمل (مازندران) . پائین قاسم آباد - واقع بر کنار رودی بهمن نام (گیلان)

پائین دزا - دهی بر ساحل راست تجان رود در بالادست ساری (مازندران) . پائین سره - دهی بر کنار امیر آباد رود (مازندران) . پالشت - پائین وزان - دهی در ایالت استرآباد سر راه مازندران . پائین چلیبی - دهی بر ساحل راست جوالی رود ایالت استرآباد . پائین کلا - دهی بر ساحل راست تجان رود در بالادست ساری (مازندران) . پائین گنجروس - دهی بر ساحل چپ بابل رود در بالادست بارفروش (مازندران) . پائین کولام سر - پتاهه - دهی بر ارنیان رود (گیلان) . پتیر آباد - بخشی آباد - دهی در مازندران واقع در شمال جاده اشرف به استرآباد . بردسر - دهی از ولایت رود، تنکابن (مازندران) . پرش کوه - پرمیازه کوه - برمز - دهی از ولایت رود ، تنکابن (مازندران) . پسان ده (پاسان ده) - دهی بر کنار رودی بهمین نام (مازندران) . پسان رود (پاسان رود) - رودی در تنکابن (مازندران) .

پسکان - دهی در جنوب سرداب (گیلان).

پسکه (باسکیه؟) - دهی در جاگه رشت (گیلان).

پس که (کیه-کی؟) - دهی بر کنار لیولته رود (گیلان).

پشت ناریز (؟).

پشته - دهی واقع بر کنار رودی بهمین نام ، طالش ایران .

پشته رود- رودی در جنوب طالش ایران

پل تالار- پل ودهی بر تالار رود (ماز ندران).

پل تجان - پلی ودهی واقع بر تجان رود در مقابل ساری (ماز ندران)

پل رود - زودی در شرق گیلان.

پل رم - دهی از بخش فیندرسک، ایالت استرآباد .

پل سفید - پلی ودهی بر دره علیای تالار رود (ماز ندران).

پلشت - دهی واقع در جنوب شرق تهران.

پل گردن - دهی بر ساحل راست تجان رود در بالادست ساری (ماز ندران).

پلنگ رود - رودی در تنکابن (ماز ندران).

پلور - کاروانسرای کوچکی در کوهپای البرز در دره لار، در جنوب دماوند و شمال گردنه امزاده هاشم.

پلنگان- قلعه و دژ واقع در شبه جزیره میانکاله.

پلنگ دم- دهی بردلای قزل اوزن (گیلان).

پلنگ واز- دهی بر کنار بومین رود ایالت تهران.

پل نخا - پلی بر نخا رود بر سر راه ساری به اشرف.

پلورده -

پل مازنگ- پلی بر سر راه ماز ندران، کنار رود چوبو کتده، ایالت استرآباد

پنجه- دهی در دره لار رود (ماز ندران).

پنا (پونا؟) کلاه - دهی بر ساحل راست بابل در پاتین دست با فروش (ماز ندران).

پنا (پونا؟) کلاه - دهی بر ساحل چپ تجان رود در بالادست ساری (ماز ندران).

پنجه (پنجشنبه) بازار-

پنجه لو (پنج لو) -

پنجه کوتا - ده واقع در شرق آمل (ماز ندران).

پورز آفن (در متن پورز آخن، برز آخان، نیز آمده است. مترجم.) شاخه جنوبی اترک.

پونل (پونال) دهی بر ساحل راست نوا رود (گیلان).

پی بالان - دهی بر کنار ژراف رود (گیلان).

پیر حاجی- دهی از بخش لاهیجان (گیلان).

پیر بازار- بندر رشت، کنار مرداب (گیلان).

پیر آباد - دهی بر ساحل راست جوالی رود (ایالت استرآباد).

پیرش کتده -

پیشان بور-

پیش کوه -

پیلک - دهی در همسایگی آمل (ماز ندران)

پیه (پیا؟) کلاه-

تاج مول .

تاج رود-

تاج کنار -

تاج نو و کتده- دهی از بخش لاهیجان (گیلان)

تارگور- دهی بردلای قزل اوزن (گیلان)

تاریان کوه - کوهی در غرب (گیلان)

تاره آباد - دهی بر ساحل چپ گرگان رود .

تاره آباد - دهی از تسارود تنکابن (ماز ندران)

تازه آباد - دهی از قرا کوه رود تنکابن (ماز ندران).

تازه آباد - دهی از ولام رود ، تنکابن (ماز ندران) .

تاش -

تالار - ایل ترکمن در اترک .

تالار رود- رودی در ماز ندران.

تالی چال-

تالی کلا - دهی بر ساحل راست

تجان رود در بالادست ساری (ماز ندران). تامدار -

تاوار (توار) - دهی بر ساحل چالوس رود (ماز ندران) .

تپ کلاه - .

تپ میرزاخان - دهی در ماز ندران واقع در سرحد ایالت استرآباد .

تجانجور- دهی بر ساحل چپ هراز رود نزدیک آمل (ماز ندران) .

تجان رود- رودی در ماز ندران.

تخت سلیمان - کوه و خرابه ای در جنوب شرق گیلان .

تخت رستم - ده و خرابه ای بر سر راه ساری به اشرف ، نزدیک نغارود (ماز ندران) .

تخماق - خرابه های واقع بین بود- زاقن و قزل الان (ترکمان)

ترسه - دهی از بخش فیندرسک، ایالت استرآباد .

ترک کلا - دهی بر ساحل راست هراز رود در بالادست آمل (ماز ندران)

تریلمیر - خرابه ای در استپ روس .

ترنک (تورنگ) تپه - خرابه و دهی بر ساحل چپ قراسو ایالت استرآباد

تسکاب- دهی در ماز ندران واقع در غرب علم رود .

تسه رود (تسارود) - رودی در تنکابن (ماز ندران) .

تشلی - دهی بر کنار علم رود (ماز ندران) .

تفتگاه - ارتفاع ۱۳۴۰ متر
 دهی ددره لار رود. مازندران.
 تفرچال - دهی از بخش قیندرسک
 (ایالت استرآباد).
 تکول - دهی برکنار خشته رود
 (گیلان).
 تلاکان - بخشی در پائین دست
 شاهرود.
 تلیک سر -
 تلی با - دهی بر ساحل چب تجان
 رود در پائین دست ساری (مازندران).
 تلی جان - رود رودی در شرق
 گیلان -
 تلی جان - دهی برکنار رودی
 به همین نام بنا شده است.
 تلور -
 تلود - دهی بر ساحل راست تالار
 رود (مازندران).
 تماشا کوه - کوهی واقع در سرحد
 شرقی گیلان.
 تمرجان - دهی در والی سه رود
 (گیلان)
 تمشکل -
 تم غراب (تام گراب) - دهی برکنار
 مازینان رود (گیلان).
 تموش کلا - دهی برکنار پلنگ رود،
 تنکابن (مازندران).
 تنکابن - بخشی در مازندران غربی،
 تنگ دره - دهی بر ساحل غربی
 تنکابن (مازندران).
 تنگ لانه -

تنگلی گودری تپه -
 تواسرا -
 تواسو -
 تواسره - دهی در گیله سرا رود
 (گیلان)
 توته رود - رودی در طالش ایران.
 توری سرا -
 توز بورده (دوز برده) - دهی در دلتای
 قزاقون (گیلان).
 توسای کلاه - ده ولام رود، تنکابن
 (مازندران).
 توست کره -
 توشقون - دهی برکنار ولام رود
 تنکابن مازندران.
 توشیکره تپه - خرابه های واقع بر
 غرب استرآباد در جنوب جاده مازندران
 توغی جان - دهی واقع در نزدیکی
 اشرف (مازندران).
 تو کلاه -
 تولوت (اتلوت) - دهی بر ساحل چپ
 بابل رود در پائین دست بار فروش
 (مازندران).
 تولوم - دهی برکنار نشرو بار
 رود (گیلان).
 توی دره -
 تیر تاش - نگاه کنید به تیر داش.
 تیر بردس -
 تیر داش - دهی در مازندران بر سر
 راه اشرف استرآباد.
 تیر کده -
 تیر کلا - دهی بر ساحل

طالش ایران.
 جوار دشت کوه - کوهی در بخش
 ران کوه در غرب میان ده - رود
 (گیلان).
 جوالی رود - شعبه قراسو.
 جو بومن - دهی در دلتای قزل اوزن
 (گیلان).
 جوزچال - دهی از بخش قیندرسک؛
 ایالت استرآباد.
 جوزولی رود -
 جو وقت - دهی در دلتای ایران در
 بای کمر تاش.
 جیرازون - ده واقع بر ساحل چپ
 هراز رود نزدیک آمل (مازندران).
 چابک رود - رودی در شرق گیلان.
 چا پیچیر -
 چپوک (چانک) - دهی در بخش
 قیندرسک (ایالت استرآباد).
 چاجان - دهی بر مصب سکه رود
 (گیلان).
 چاروبست -
 چادوه - ایل اسب پرورتر کمن
 درکنار اترک.
 چشمه لی - دهی در دلتای ایران نزدیک
 شهر دماوند، ارتفاع ۲۳۲۰ متر.
 چشمه کله - شاخه ولام رود، تنکابن
 (مازندران).
 چاکن سر - دهی از بخش لاهیجان
 (گیلان).

چپ سیاهرود (مازندران).

تیلک - دهی در جنوب طالش ایران.
 تیلنه نو - دهی در مازندران سر راه
 اشرف به استرآباد.
 تینا - دهی در مازندران بر سر
 راه مستقیم استرآباد به دماوند در
 کوهستان.
 تهران - بایخت ایران - ارتفاع
 ۱۷۱۰ متر.

چ

جاده کنار - ده مزینان (گیلان)
 جازولام کل - ده واقع بین سیاه رود
 و تالار رود (مازندران).
 جدید - دهی از بخش قیندرسک
 ایالت استرآباد.
 جرجان - ده ترکمن؛ بر ساحل چپ
 گرگان رود.
 جز - شهر کوچکی درکنار دریا،
 سر راه مازندران بایالت استرآباد.
 جعفر آباد - ده واقع در ساحل چپ
 قراسو، ایالت استرآباد.
 جعفر بای - ایل ترکمن، در دلتای
 رود گرگان.
 جعفر کنده -
 جلیل آباد - دهی در جلگه رشت
 (گیلان).
 جمال آباد -
 جمعه بازار - ده نشرو بار - رود
 (گیلان).
 جمعه (جهه) کوه - دهی در جنوب